Господарські суди в системі економічної безпеки держави: функція забезпечення стабільності економічного обороту

Вікторія РЄЗНІКОВА
Член-кореспондентка НАПрН України,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри економічного права
та економічного судочинства Навчально-
наукового інституту права
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

NotebookLM

Зміна парадигми: від вирішення індивідуальних спорів до гарантування економічної безпеки

Традиційний підхід

- Господарські суди розглядаються виключно через процесуальну форму здійснення правосуддя.
- Призначення звужується до індивідуального вирішення спорів між суб'єктами господарювання.
- Обмеження: Не охоплює вплив на трансакційні витрати, передбачуваність поведінки та функціонування ринку.

Сучасна економіко-правова реальність

- Суд — інституційний чинник економічної безпеки держави.
- Діяльність суду безпосередньо формує правову визначеність, знижує трансакційні витрати та обмежує опортуністичну поведінку.
- Результат: Забезпечення передбачуваного і узгодженого правового середовища в умовах макроекономічної нестабільності (зокрема, воєнного стану).

NotebookLM

Економічна безпека та роль господарських судів

Поняття економічної безпеки	Система економічної безпеки	Місце господарських судів
Стан захищеності національної економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує її сталий розвиток та соціальну стабільність.	Комплекс інститутів, норм, механізмів та ресурсів, що взаємодіють для виявлення, попередження та нейтралізації загроз економічним інтересам.	Інституційний компонент системи, що забезпечує правосуддя в економічній сфері, захист прав суб’єктів господарювання, стабільність економічного обороту та правову визначеність.

NotebookLM

Архітектура економічної безпеки держави

Економічна безпека — стан і здатність національної економічної системи функціонувати стабільно, передбачувано та безперервно в умовах загроз, що забезпечується правовою визначеністю, захищеністю прав і спроможністю системи долати дестабілізуючі впливи.

Система економічної безпеки держави — інституційно й нормативно організований комплекс правових засобів забезпечення безперервності та виконуваності економічного обороту.

Нормативно-правова (визначає правила)

Інституційно-організаційна (забезпечує реалізацію)

Юрисдикційно-правозастосовна (Ключова роль господарських судів — гарантує виконуваність)

Регуляторно-контрольна (запобігає системним ризикам)

Функціонально-захисна (реагує на ризики, відновлює зв'язки)

NotebookLM

Ефективний судовий захист

(Баланс приватних і публічних інтересів)

+

Передбачуваність правозастосування

(Виняткове та обґрунтоване ретроспективне втручання)

+

Виконуваність рішень

(Відновлюваність прав)

=

Безперервний та захищений економічний оборот

Правомірно набуті права зберігають стійкість, а економічні наслідки є передбачуваними.

NotebookLM

Центральний концепт: Стабільність економічного обороту

Стабільність економічного обороту – це такий стан правового регулювання, правозастосування та виконання рішень, за якого правомірно й добросовісно набуті права зберігають стійкість, наслідки економічної діяльності є передбачуваними, а юридичний захист забезпечує безперервність правомірного обороту.

Стійкість: Збереження належної стійкості набутих прав та правовідносин.

Передбачуваність: Чітке прогнозування правових наслідків економічної діяльності.

Винятковість втручання: Ретроспективне втручання є виключним і обґрунтованим.

Відновлюваність: Здатність судового захисту поновлювати порушені зв'язки.

Баланс інтересів: Врахування балансу між приватними та публічними інтересами.

NotebookLM

Анатомія економічних ризиків та їх судова нейтралізація

Суд як інституційний механізм впорядкування невизначеності.

Правові ризики

Загроза: Невизначеність норм, варіативність правозастосування, прогалини.

Судова нейтралізація: Формування послідовної та узгодженої судової практики; конкретизація змісту норм.

Трансакційні ризики

Загроза: Високі витрати на доказування, укладення та виконання контрактів.

Судова нейтралізація: Процесуальна економія, заходи забезпечення позову, зниження трансакційних витрат через ефективний захист.

Поведінкові ризики

Загроза: Опортуністична (недобросовісна) поведінка, зловживання правами, ухилення від зобов'язань.

Судова нейтралізація: Застосування принципів добросовісності; механізми запобігання зловживанням; регулятивна функція стандартів поведінки.

Системні ризики

Загроза: Масові неплатежі, ланцюгові порушення, неплатоспроможність.

Судова нейтралізація: Локалізація через процедури банкрутства (КУзПБ); запобігання каскадному поширенню поширенню криз; балансування інтересів.

NotebookLM

Три рівні системного впливу господарських судів

Виконуваність рішень:
Системна характеристика, що пронизує всі рівні впливу (від придатного до виконання акта до довіри до системи).

Макрорівень: Стабілізаційна функція

- **Дія:** Системна передбачуваність.
- **Суть:** Уніфікація підходів, підтримання балансу приватних і публічних інтересів.
- **Економічний ефект:** Обмеження правових коливань, підтримання стійкості економічної системи.

Мезорівень: Превентивно-орієнтуюча функція

- **Дія:** Судова практика (передусім Верховного Суду).
- **Суть:** Формування нормативно-орієнтуючих стандартів поведінки.
- **Економічний ефект:** Оптимізація структури трансакційних витрат, зниження рівня правової невизначеності при укладенні договорів.

Мікрорівень: Корекційна функція

- **Дія:** Індивідуальне правозастосування.
- **Суть:** Відновлення порушених прав, усунення дисбалансів у конкретних правовідносинах.
- **Економічний ефект:** Інституційний перерозподіл ризиків (запобігання їх концентрації).

NotebookLM

Мікрорівень: Корекційна функція

Механізм: Інституційний перерозподіл економічних ризиків.

NotebookLM

Мезорівень: Превентивно-орієнтуюча функція

Усталена судова практика (Верховний Суд)

Формування відтворюваних правових позицій.

Нормативно-орієнтуючі сигнали

Створення стандартів поведінки та формування очікувань учасників ринку.

Економічний результат

Зниження рівня правової невизначеності та оптимізація трансакційних витрат.

Прецеденти діють як адаптивний механізм узгодження закону з динамікою ринку.

NotebookLM

Макрорівень: Стабілізаційна функція

NotebookLM

Системна вісь:
Виконуваність рішень

Довіра до судового захисту як інструменту; зниження трансакційних витрат.

Усталені підходи до оцінки виконуваності у практиці Верховного Суду.

Юридично визначені акти, придатні до реального примусового виконання.

Виконуваність — це не самостійна функція, а системна характеристика ефективності, що пронизує всі рівні впливу.

NotebookLM

Дуалістичний характер судового впливу

Стабілізація - Економічна безпека

- Послідовність практики
- Розумні строки розгляду
- Реальна виконуваність

Ефект: Зниження ризиків та оптимізація економічного обороту.

Дестабілізація - Економічна загроза

- Непослідовність рішень та непередбачувана дискреція
- Надмірна тривалість та зловживання правами

Ефект: Трансформація суду у джерело підвищення правової невизначеності та трансакційних витрат.

NotebookLM

Інструментарій впливу: Від процесуальної норми до економічного ефекту

	Процесуальний інструмент	Механізм впливу	Економічний ефект
Мікрорівень	**Встановлення прав, заходи забезпечення** позову.	**Усунення правової невизначеності;** процесуальна превенція.	**Зниження трансакційних витрат;** стримування втрати активів.
Мезорівень	**Відтворюваність** правових позицій ВС, типові рішення.	**Формування правової передбачуваності;** нормативно-орієнтуючі сигнали.	**Формування очікувань** учасників ринку; задання параметрів допустимої поведінки.
Макрорівень	Провадження у справах про банкрутство, корпоративні спори, судовий контроль втручань держави.	**Перерозподіл та локалізація ризиків;** балансування інтересів; формування інституційної довіри.	**Запобігання каскадним кризам;** готовність суб'єктів до довгострокових інвестицій.

NotebookLM

Судово-детермінована стабільність економічного обороту

Це похідна від «правової визначеності», але вона фіксує саме **результативний** вплив суду на економіку (зниження опортунізму, стимулювання раціональної поведінки).

Інституційно зумовлений стан правового середовища, що формується під впливом господарських судів і характеризується системною узгодженістю, єдністю підходів та забезпеченістю реального виконання.

NotebookLM

Впровадження категорії «судово-детермінована стабільність»: розкриття змісту та доцільності

Зміст

- Стан правових та економічних відносин, що характеризується передбачуваністю, визначеністю та захищеністю, забезпеченими системною та послідовною діяльністю судів.
- Формується через якість судових рішень, єдність практики та ефективне виконання.

Доцільність

- Забезпечення сталого економічного розвитку та сприятливого інвестиційного клімату.
- Запобігання системним кризам через підвищення довіри до правосуддя та зменшення правової невизначеності.

NotebookLM

Механізм формування судово-детермінованої стабільності

NotebookLM

Переосмислення категорії «Ефективний судовий захист»

ТРАДИЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ

Здатність суду відновити порушене право у конкретній індивідуальній справі.

(Не охоплює наслідків для обороту).

СУЧАСНЕ АВТОРСЬКЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Здатність **забезпечувати справедливе вирішення спорів із реальним відновленням прав**, а також **формувати через узгоджене правозастосування передбачувані умови господарювання, знижувати рівень невизначеності та обмежувати опортуністичну поведінку.**

Ефективний захист — це не лише процесуальна гарантія, а **інструмент стабілізації економічної системи** (особливо критично в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення).

NotebookLM

Чотири виміри ефективного судового захисту

Економічна стабільність

Результативний вимір

Своєчасне, повне та реальне відновлення прав (включаючи забезпечення виконання за Законом «Про виконавче провадження»).

Без виконання захист нівелюється.

Превентивний вимір

Формування сталих підходів, що створюють обґрунтовані очікування бізнесу.

Впливає на структуру поведінки та підвищує договірну дисципліну.

Стабілізаційний вимір

Зниження правової невизначеності через сталість правових підходів Верховного Суду.

Трансформація індивідуального спору у загальний орієнтир правомірної поведінки.

Системний вимір

Обмеження дестабілізуючих процесів в економіці (напр., справи про неплатоспроможність). В умовах війни: адаптація правозастосування до екстраординарних факторів (форс-мажор) без руйнування базової передбачуваності.

NotebookLM

Нова модель оцінки ефективності: від процесу до економічного впливу

Вузько процесуальні показники

- Кількість розглянутих справ
- Строки провадження
- Формальне навантаження
- Проблема: Вимірюють інтенсивність, а не результативність.

Зміщення фокусу на економіко-правові наслідки

Багатовимірна модель результативності

Передбачуваність судових рішень

- Стабільність судової практики (частота відступу від позицій).
- Рівень скасування/зміни рішень.
- Узгодженість застосування норм.

NotebookLM

Багаторівнева модель оцінки ефективності господарських судів

Відхід від процесуальної статистики до аналізу економічного впливу.

Структурні показники

Інституційна спроможність

- Кадрове забезпечення судів
- Рівень навантаження на суддів
- Доступність правосуддя
- Ступінь цифровізації процедур

Функціональні показники

Якість правозастосування

- Узгодженість судової практики
- Дотримання стандартів пропорційності та строків
- Обґрунтованість рішень
- Рівень варіативності правових позицій

Результативні показники

Фактичний вплив на оборот

- Рівень реального виконання судових рішень
- Вплив практики на трансакційні витрати
- Динаміка опортуністичної поведінки
- Рівень довіри інвесторів до судової системи

NotebookLM

Ключовий функціональний критерій: Передбачуваність рішень

Ступінь ймовірності однакового вирішення аналогічних за обставинами справ.
Стандартизація процедур і підходів, а не формалізація самого результату (збереження незалежності суду).

Node 1

Стабільність практики:
Частота відступів від раніше сформованих правових позицій.

Node 2

Рівень скасування:
Динаміка скасування або зміни рішень судами вищих інстанцій.

Передбачуваність

Node 3

Варіативність висновків:
Ступінь відхилень правових висновків у справах однієї категорії.

Node 4

Врахування позицій ВС:
Узгодженість застосування матеріального і процесуального права через імплементацію висновків касації.

Ця межа захищає незалежність суду.

NotebookLM

Господарський суд як системоутворюючий елемент держави

Діяльність суду

Якість господарського правосуддя

(Єдність практики, реальне виконання, стандарти поведінки)

формує

Стан ринку

Судово-детермінована стабільність обороту

(Зниження трансакційних ризиків, передбачуваність наслідків діяльності)

гарантує

Національний рівень

Економічна безпека держави

(Стійкість до криз, інвестиційна довіра, захист прав)

Ефективність господарських судів полягає не в усуненні економічних ризиків, що об'єктивно неможливо, а у їх правовому впорядкуванні, зниженні рівня невизначеності та забезпеченні функціональної цілісності економічної системи України.

NotebookLM

Ключові висновки: Суд як фундамент економічної безпеки

СТАТУС ІНСТИТУЦІЇ

Господарські суди не є суто органами вирішення спорів. Вони є **системоутворюючим інститутом економічної безпеки** держави, що здійснює інституціоналізацію правової визначеності в економіці.

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ

Судова функція реалізується не через абсолютне усунення ризиків, а через їх правове впорядкування. Уніфікація правозастосування прямо впливає на зниження трансакційних витрат та обмеження опортунізму.

НОВИЙ ФОКУС ОЦІНКИ

Оцінка ефективності правосуддя має базуватися на критеріях судово-детермінованої стабільності: здатності судів забезпечувати передбачуваність правових наслідків, узгодженість практики та гарантію виконання зобов'язань.

NotebookLM